

O POVAHE TZV. UKRAJINSKEJ KRÍZY

ALEXANDER DULEBA

Inštitút politológie
Filozofická fakulta
Prešovská univerzita v Prešove
Email: duleba@sfpa.sk

Abstract:

This article aims at identifying a nature of the current Russo-Ukrainian crisis. It argues that the crisis is not accidental and short term episode, but it is necessary and objective outcome displaying long term development trends in and/or of Europe after the end of bipolar conflict. Author backs his argument by comparing different integration dynamics in the Western and Eastern parts of Europe. The collapse of the communist block helped to deepen the integration process in the Western part of Europe and it also pushed the EU to be more engaged in its neighbourhood through offering integration perspective to former communist countries as well as through offering European perspective to the Western Balkans. The Eastern Partnership with the Association Agreement, including Deep and Comprehensive Free Trade Area, has become the EU response on Russia's military intervention against Georgia in August 2008. The EU failed to establish a joint European project under the name of Common Spaces with Russia (2003-2006), therefore, confrontation between two integration projects in Europe - the one led by the EU and the other one by Russia - has to appear sooner or later.

Keywords:

Russo-Ukrainian crisis, post-bipolar Europe, EU-Russia relations, Eastern Partnership, EU enlargement policy.

Slová, ktorými pomenovávame veci, udalosti a ich súvislosti, by mali vystihovať ich skutočnú povahu. Ak to tak nie je, mylíme sa. Jedným z najčastejších slovných vyjadrení v európskom, myslím tým aj ruskom, politickom diskurze od novembra 2013 je „ukrajinská kríza“. Od 26. februára 2014, teda už poriadne dlho, je

tento výraz zavádzajúci, pretože nevystihuje skutočnú povahu toho čo sa deje na východ (ale v poslednej dobe i na západ a najmä na juh) od našich hraníc. Kríza to je, ale nazývať ju „ukrajinskou“ po 26. februári 2014, je veľký omyl.

26. februára 2014 ukrajinská revolúcia (v istom zmysle a za istých okolností termíny „revolúcia“ a „kríza“ sú zameniteľné, závisí to od uhla pohľadu) prerástla do rusko-ukrajinskej krízy (kvôli vojenskej agresii Ruska proti Ukrajine v priamej podobe prostredníctvom anexie Krymu, nasadenia príslušníkov ruských ozbrojených síl do bojov na Donbase i hybridnej podobe prostredníctvom podpory ozbrojeného boja separatistov v juhovýchodnej Ukrajine).¹

Bez ohľadu na to, že krízové udalosti sa bezprostredne odohrávajú na území Ukrajiny už od novembra 2013, od 26. februára 2014 ide o rusko-ukrajinskú krízu, ktorá nadobudla rozmer celoeurópskej krízy. Prečo?

Po prvé, priamym aktérom krízy je Rusko, ktoré je územne i populačne najväčšou európskou krajinou. Rusko je síce obrom stojacim na hlinených ekonomických nohách (nominálny HDP Ruska v roku 2013 bol na úrovni nominálneho HDP Talianska), napriek tomu, jeho obchodný obrat s 28 členskými štátmi EÚ v roku 2013 dosiahol hodnotu 326 miliárd eur. Rusko je jadrovou veľmocou s najväčšou armádou v Európe, a zároveň, významným dodávateľom ropy a plynu do európskych krajín. Napriek tomu, že putinovské Rusko sa snaží Rusov presvedčiť, že Rusko nie je Európa ale Eurázia, a že oni nie sú Európania ale Euroaziati, t.j. že Rusi majú iné hodnoty ako Európania, nič to nemení na fakte, že ruská kultúra podobne ako i kultúry všetkých európskych národov má svoje korene v kresťanstve, a že vysokopostavení predstavitelia pu-

tinovského Ruska posielajú svoje deti študovať do Európy, nie do Ázie. Inými slovami, bez ohľadu na to čo Rusom vtlka do hláv ich oficiálna propaganda, Rusko je európskou krajinou minimálne v tom zmysle, že jeho rozhodnutia a správanie na medzinárodnej scéne majú dosah na vojenskú, energetickú i hospodársku bezpečnosť všetkých európskych krajín.

Rusko-ukrajinská kríza je i ruskou krízou a práve preto prerástla do európskej krízy. Juhoslovanská kríza v 90. rokoch nebola ruskou krízou a aj preto zostala „iba“ regionálnou krízou. Rusko-gruzínska kríza v roku 2008 zostala regionálnou krízou preto lebo nemala bezprostredný dosah na záujmy všetkých európskych krajín. Počas občianskej vojny v Juhoslávii v 90. rokoch i rusko-gruzínskej vojny v roku 2008 sa bezprostredne nerozhodovalo o tom ako budeme žiť my na Slovensku. V rusko-ukrajinskej kríze je „v hre“ nielen to ako budeme žiť na Slovensku v ďalších rokoch – ale čo je nie menej dôležité – „v hre“ je aj interpretácia toho ako sme na Slovensku žili za posledných 20 rokov. V hre je zmysluplnosť post-komunistickej transformácie krajín strednej a východnej Európy, vrátane ich integrácie do NATO a EÚ, za posledných 20 rokov. Ani v Juhoslávii, ani v Gruzínsku to „v hre“ nebolo. Na Ukrajinu áno, a nielen kvôli tomu, že Ukrajina je náš bezprostredný sused.

¹ Prezident Ruska Vladimir Putin počas krymských udalostí vo februári a marci 2014 i po nich – až do 14. augusta – tvrdil, že „zelení ľudovia“, ktorí obklúčili ukrajinské vojenské posádky a obsadili vládne budovy na Kryme neboli príslušníkmi ozbrojených síl RF. Vo svojom prejave na výjazdovom stretnutí s predstaviteľmi politických frakcií Štátnej dumy RF, ktoré sa konalo v Jalte 14. augusta 2014, verejne a priamo priznal, že Rusko použilo svoje ozbrojené sily na Kryme, údajne s cieľom „zabezpečiť referendum“ o pripojení Krymu k Rusku 16. marca 2014. Pozri – „Встреча с членами фракций политических партий в Государственной Думе“. Президент России, 14 августа 2014 года, <http://kremlin.ru/transcripts/46451> (prístup 23.8.2014). Pod hybridnou podobou ruskej agresie voči Ukrajinu rozumiem, po prvé, výlety 100-300 členných skupín „mladých športovo vyzerajúcich civilistov“ z Ruska do miest juhovýchodnej Ukrajiny (Ukrajinci im hovorili „Putinovi turisti“), ktorí v období marec – máj 2014 obsadzovali vládne budovy a burcovali miestne obyvateľstvo na protesty proti „kyjevskej chunte“; pozri napr. – „Профинансированные и вооруженные "туристы Путина" заранее приехали в Украину для провокаций“. ТСН.ua, 16 марта 2014, <http://ru.tsn.ua/ukrayina/profinansirovannyye-i-vooruzhennyye-turisty-putina-zarane-priehali-v-ukrainu-dlya-provokacyi-355052.html> (prístup 23.8.2014); a po druhé, prostredníctvom finančnej a materiálnej podpory ozbrojených separatistov na Donbase, vrátane vysielania ruských vojenských expertov a verbovania ruských „dobrovoľníkov“ na pomoc separatistom. Pozri – „Докази російської агресії“. Інформаційно-аналітичний центр Ради національної безпеки і оборони України, <http://mediarnbo.org/?cat=20> (prístup 23.8.2014).

Po druhé, anexia Krymu je precedensom, ktorý medzinárodné vzťahy v Európe nepoznali od anšlusu Rakúska a Sudet nacistickým Nemeckom v roku 1938 a územných ziskov ZSSR po druhej svetovej vojne (Pobaltie, Bukovina, Podkarpatská Rus a i.). Vojenské invázie i okupácie sa v Európe diali i v povojnovom období (Maďarsko 1956, Československo 1968, Cyprus 1974 a pod.), avšak nikdy sa neskončili anexiou, t.j. pripojením územia jedného štátu k územiu druhého štátu. Z hľadiska aktu vojenskej agresie, ktorého cieľom je anexia územia iného štátu, Rusko vrátilo v roku 2014 vzťahy medzi európskymi štátmi naspäť do obdobia pred a tesne po druhej svetovej vojne.

Podľa rétorickej otázky Putina, Západ urobil precedens v Kosove, prečo sa teda diví pripojeniu Krymu k Rusku?² Paralela Krymu 2014 s Kosovom 1999 nevydrží žiadne porovnanie. Kosovo sa stalo de facto nezávislou územnou enklávou po ukončení vojny v Juhoslávii v roku 1999. Precedensom Kosova bolo Podnestersko v roku 1990 (!) spolu s bezprecedentnou dislokáciou 14. ruskej armády na území tejto „nezávislej“ enklávy. Po Podnestersku ako nezávislé územné enklávy sa na postsovietskej mape – po rozpade ZSSR a občianskej vojne v Gruzínsku na začiatku 90. rokov – objavili Náhorný Karabach, Južné Osetsko a Abcházsko. To čo spája Kosovo s vyššie uvedenými postsovietskymi enklávami je skutočnosť, že vznikli v dôsledku zlyhania centrálnej moci bývalých štátov, ku ktorým patrili, t.j. ZSSR a Juhoslávie, ktoré bolo sprevádzané občianskymi vojnami.

Rozpad ZSSR i Juhoslávie bol učebnicový prípad tzv. zlyhaných štátov. Štáty zlyhávajú a prestávajú existovať vtedy keď centrálna moc nie je schopná riešiť problémy v rámci štátu štandardnými politickými prostriedkami, vrátane dosiahnutia dohody so skupinami v rámci štátov, ktoré sa sformovali na základe politických, ekonomických, sociálnych, náboženských, etnických, resp. akokoľvek inak zadefinovaných skupinových záujmov. Ani jedna z vyššie uvedených nezávislých enkláv, ktoré vznikli po rozpade ZSSR a Juhoslávie sa nestala súčasťou iného štátu – ani dobrovoľne, ani nasilu. Ani intervencia NATO v Juhoslávii v roku 1999 s cieľom zastaviť občiansku vojnu, ale ani intervencia Ruska v Gruzínsku v roku 2008 (!) nevedli k pripojeniu územia jedného štátu k druhému, t.j. nevedli k zmene územného status quo, ktoré platilo pred intervenciou. Južného Osetsko a Abcházsko boli „nezávislými enklávami“ od konca občianskej vojny v Gruzínsku v roku 1991, nestali sa nimi po vojne v auguste 2008. Krym je jednoducho iný prípad, ktorý

² Pozri prejav prezidenta Putina pri príležitosti oficiálneho prijatia Krymu do Ruskej federácie: „Обращение Президента Российской Федерации“. Президент России, 18 марта 2014 года, <http://www.kremlin.ru/transcripts/20603> (prístup 24.8.2014).

nie je možné porovnať s ničím čo sa stalo v Európe nien od konca studenej vojny, ale od konca druhej svetovej vojny.

Neobstojí ani ďalší Putinov argument o tom, že krymský národ využil prostredníctvom referenda 16. marca 2014 právo na sebaurčenie, ktoré garantuje Charta OSN.³ Po prvé, niečo ako „krymský národ“ neexistuje, ak nemáme na mysli krymských Tatárov (ale tých Putin nemal na mysli a ak mal na mysli Rusov mal by vedieť, že Rusi sú „sebaurčení“, keďže on sám je prezidentom ruského štátu); po druhé, neboli zaznamenané žiadne prípady porušovania práv etnických Rusov žijúcich na Kryme, ktorý mal autonómny štatút v rámci Ukrajiny (naopak, ochranu kultúrnych práv potrebovali skôr Ukrajinci a krymskí Tatári); a po tretie, regulárnosť referenda nie je možné overiť legítimnými prostriedkami, t.j. správami monitorovacích misíi OBSE alebo Rady Európy. Medzinárodný mandát OBSE a Rady Európy na monitorovanie volieb a referendum v členských krajinách schválilo i Rusko, ktoré je členskou krajinou oboch organizácií. Avšak, ani OBSE, ani Rada Európy nemohli referendum na Kryme monitorovať, pretože im to neumožnili príslušníci ozbrojených síl RF, ktorí – podľa vyššie citovaných slov prezidenta Putina zo 14. augusta 2014 – referendum „zabezpečovali“.

Rovnako neobstojí ani tvrdenie súčasnej ruskej „krymnašistickej“ propagandy, že „Krym bol vždy ruský“.⁴ Rusko získalo kontrolu nad Krymom v roku 1873 po víťaznej vojne nad osmanským Tureckom (potvrdené mierovou zmluvou podpísanou v meste Jasy v roku 1792). Od 13. do 18. storočia patril polostrov krymským Tatárom, ktorých štátny útvar s názvom Krymský chanát sa stal vazalom osmanského Turecka v 15. storočí. Pred sformovaním štátneho útvaru krymských Tatárov v 13. st. Krym a jeho rôzne časti kontrolovali štátne útvary Góto, Hunov, Polovcov, Kyjevskej Rusi, niektoré pobrežné mestá boli kolóniami talianskeho Janova, a v antickom období krymské pobre-

žie kolonizovali Gréci, ktorých kolónie neskôr prebrala Rímska ríša. Krymský polostrov má veľmi pestré a dávne dejiny, ktoré však určite nezačínajú v roku 1783. Krym patril šesť storočí krymským Tatárom, zatiaľ čo Rusko ho malo pod kontrolou 170 rokov (v roku 1954 bol prevedený pod administratívnu správu Ukrajiny v rámci ZSSR). Ešte pred prvou svetovou vojnou väčšinu obyvateľstva polostrova tvorili krymskí Tatári, ktorých nechal počas druhej svetovej vojny vysídliť Stalin. Tvrdiť, že „Krym bol vždy ruský“ je preto holý nezmysel. Je paradoxné, že tomuto nezmyslu veria na Slovensku (a nielen) aj vzdelaní ľudia.

Ruskú anexiu Krymu v roku 2014 nie je možné ani zdôvodniť a ani ospravedlniť, pretože predstavuje najväčšiu výzvu pre európsku bezpečnosť od ukončenia druhej svetovej vojny. Vracia Európu späť do obdobia 30. a 40. rokov 20. storočia, spochybňuje existujúce hranice v Európe a vytvára precedens, podľa ktorého hranice sú „opraviteľné“ použitím vojenskej sily. Existuje viacero krajín v Európe, ktorých elity, minimálne ich časť, zdieľa ruskú túžbu po revízii historicky „nespravodlivých“ hraníc. Existuje jediná cesta ako sa môže stať Krym súčasťou Ruska bez toho, aby nebola ohrozená európska bezpečnosť. Musí s tým súhlasiť Ukrajina. Všetko ostatné je ohrozením európskej bezpečnosti, vrátane bezpečnosti Slovenska.

Po tretie, prvý raz je priamym aktérom krízy Európska únia. Je to pre EÚ absolútne nová skúsenosť. V čase vypuknutia občianskej vojny v Juhoslávii v roku 1991, EÚ vlastne ešte ani neexistovala. Existovali Európske spoločenstvá, ktoré sa Európskou úniou stali v novembri 1993, po vstupe Maastrichtskej zmluvy do platnosti. Na rusko-gruzínsku krízu v roku 2008 EÚ reagovala zorganizovaním mimoriadneho summitu, ktorý sa konal 1. septembra 2008, a rozhodnutím pripraviť „ambicióznú ponuku“ krajinám zapojeným do Východného partnerstva (Arménsko, Azerbajdžan, Bielorusko, Gruzínsko, Moldavsko a Ukrajina).⁵ Ruské vedenie tejto novej post-gruzínskej ponuky EÚ nevenovalo pozornosť takmer dva a pol roka (do júna 2013), pretože jednoducho neverilo, že niektorá z bývalých sovietskych krajín bude schopná ponuku EÚ využiť. Avšak práve táto ambiciózná ponuka EÚ, ktorej jadro tvorí možnosť krajín Východného partnerstva uzavrieť s EÚ asociačné dohody, sa stala niečím čo sa Rusko rozhodlo nedopustiť. 26. februára 2014 sa ukázalo, že v prípade Ukrajiny, i za cenu použitia vojenskej sily.

Pôvodný návrh Východného partnerstva, ktorý predstavili Švédsko a Poľsko v Rade EÚ v máji 2008, mal skôr vnútorný úničný význam. Išlo o to, aby

³ Tamže.

⁴ „Krymnašizmus“ je slovný novotvar, ktorý si dovoľil použiť autor týchto riadkov. Vďaka mediálnej propagande v Rusku anexia Krymu vyvolala eufóriu väčšiny ruskej verejnosti, pripomínajúcu eufóriu v nacistickom Nemecku zo „znovu zjednotenia Rakúska s Nemeckom“ v roku 1938. V ruskej terminológii „znovu zjednotenie Krymu s Ruskom“ si našlo populárne vyjadrenie vo výraze „Крым наш“ (Krym je náš). Tento výraz v Rusku doslova zľudovel vďaka videoklipu, v ktorom účinkuje nová prokurátorka Krymu – bola menovaná do funkcie po 18. marci 2014 – mladá, sympatická a blondávkavá Natália Poklonskaja. Text piesne vo videoklipe predstavuje montáž jej vyjadrení, z ktorých zľudovel refrén „Naš mas Krym naš“. Za štyri mesiace mal klip zverejnený na YouTube v polovici apríla 2014 takmer 14 miliónov pozretí: https://www.youtube.com/watch?v=TBKN7_vx2xo&list=UUIIDymHgUB6wD91-h8wLZdQ

⁵ Presidency Conclusions. *Extraordinary European Council*, Brussels, 1 September 2008, http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/102545.pdf (prístup 26.8.2014).

v rámci Európskej politiky susedstva nedošlo k uprednostneniu južných susedov na úkor východných, vrátane presmerovania rozpočtových prostriedkov. Švédsko-poľský návrh mal ambíciu vybalansovať iniciatívu francúzskeho prezidenta Nicolasa Sarkozyho na vytvorenie Únie pre Stredomorie počas francúzskeho predsedníctva v Rade EÚ v druhej polovici roku 2008. V máji 2008 ešte vôbec nebola reč o tom, že súčasťou Východného partnerstva má byť i možnosť pre východných susedov únie uzavrieť asociačné dohody. Asociačné dohody sa stali súčasťou ponuky EÚ až po rozhodnutí mimoriadneho summitu EÚ 1. septembra 2008. Už dlhší čas bolo jasné, že EÚ chce nahradiť staré zmluvy o partnerstve a spolupráci (Partnership and Cooperation Agreement – PCA) s bývalými sovietskymi krajinami novým typom zmluvy. Staré PCA zmluvy nadobudli účinnosť väčšinou v roku 1998 a keďže boli uzavreté na obdobie desiatich rokov (s klauzulou automatického predĺženia na ďalší rok v prípade, že žiadna zo strán zmluvu nevypovie) prišiel čas na ich prehodnotenie. Ukrajina ako prvá začala rokovania s EÚ o novej zmluve. Až do októbra 2008 sa na označenie ukrajinskej zmluvy používal termín „zmluva o posilnenej spolupráci“ (Enhanced Cooperation Agreement). Názov nebol dôležitý, dôležitý bol obsah. A ten sa zásadne zmenil po rusko-gruzínskej vojne v roku 2008. EÚ sa rozhodla krajinám Východného partnerstva ponúknuť asociačný typ dohody, ktorý zahŕňa „hlbokú a komplexnú zónu voľného obchodu“ (Deep and Comprehensive Free Trade Area – DCFTA). Pod týmto rozhodnutím je i podpis prvej Ficovej vlády.

Asociačné dohody ponúknuté krajinám Východného partnerstva po rusko-gruzínskej vojne v roku 2008 sú takmer identické s dohodami o Európskom hospodárskom priestore (European Economic Area – tzv. EEA dohody), ktoré s EÚ uzavreli Nórsko, Island a Lichtenštajnsko. EEA dohody znamenajú, že Nórsko, Island a Lichtenštajnsko sú súčasťou jednotného trhu EÚ (až na malé sektorové výnimky, ako napr. rybolov v prípade Nórska), hoci nie sú politickými členmi EÚ. Krajiny EEA sú povinné plne prebrať európsku legislatívu týkajúcu sa fungovania jednotného trhu EÚ, hoci o nej nemôžu rozhodovať, pretože nie sú členmi EÚ. Sú však zastúpené na úrovni expertov v pracovných skupinách Rady EÚ, ktoré sa venujú rozvoju príslušnej sektorovej legislatívy (v súčasnosti je to cca 190 pracovných skupín), môžu argumentovať proti alebo za prijatie novej legislatívy, ktorú musia prebrať, avšak nemôžu hlasovať. Asociačné dohody s DCFTA ponúknuté krajinám Východného partnerstva sú identické s dohodami EEA s výnimkou expertného zastúpenia na úrovni pracovných skupín. Podľa vyjadrenia zástupcov Generálneho riaditeľstva Európskej komisie pre obchod, ktorí vyjednávali obchodné časti asociačných dohôd s krajinami Východného partnerstva,

Ukrajina, Gruzínsko a Moldavsko, ktoré uzavreli dohody s EÚ, budú musieť prebrať zhruba 85% legislatívy (existujúcej a budúcej), ktorá reguluje fungovanie jednotného trhu EÚ.⁶ Inými slovami, asociačná dohoda s EÚ bude znamenať de facto i de iure ekonomickú integráciu Ukrajiny, Gruzínska a Moldavska s EÚ. Zároveň to znamená, že tieto krajiny budú musieť koordinovať svoju zahranično-obchodnú politiku s EÚ, t.j. nebudú môcť liberalizovať svoj obchod s tretími krajinami za predpokladu, že uvedené tretie krajiny nemajú dohodu o liberalizovanom obchode s EÚ.

Napriek tomu, že rokovania Ukrajiny s EÚ o asociačnej dohode boli ukončené už v októbri 2011, jej podpis odkladala EÚ z dôvodu podozrení o nespravodlivom súdnom procese, v dôsledku ktorého bola uväznená expremiérka Júlia Tymošenkova. Po dvoch rokoch, v júni 2013 Rada EÚ dospela k záveru, že únia podpíše asociačnú dohodu s Ukrajinou na treťom summite Východného partnerstva vo Vilniuse v novembri 2013. Nebudeme rozoberať všetky dôvody prečo došlo k zmene politického postoja EÚ. Jedným z nich bola žiadosť Júlie Tymošenkovej adresovaná lídrom členských krajín EÚ, aby jej osobná kauza nebola prekážkou pre európsky integračný proces Ukrajiny. Rozhodnutie EÚ v júni 2013 bolo kľúčové pre dynamiku ďalšieho vývoja. Bývalý ukrajinský prezident Viktor Janukovyč sa tesne pred summitom vo Vilniuse rozhodol, že asociačnú dohodu nepodpíše, čím vyvolal spontánne protesty na Ukrajine, ktoré prerástli do revolúcie a jeho zvrhnutia vo februári 2014. Avšak, dávno predtým než sa začali protesty na Ukrajine, ešte v júli 2013 sa Rusko rozhodlo zaviesť obchodné sankcie proti Ukrajine s cieľom prinútiť Ukrajinu odstúpiť od podpísania dohody. Bývalý ukrajinský predseda vlády Mykola Azarov verejne oznámil, že Ukrajina nepodpíše asociačnú dohodu 10. novembra 2013. Stalo sa tak deň po rokovaní prezidentov Janukovyča a Putina v Moskve.

Rusko urobilo všetko pre to, aby zabránilo podpisu asociačnej dohody Ukrajiny: v lete 2013 uvalilo obchodné sankcie proti Ukrajine, neskôr, v novembri a potom v decembri 2013 sa Putin dohodol s Janukovyčom, okrem iného o poskytnutí pôžičky vo výške 15 miliárd USD. No a nakoniec, v situácii keď Janukovyč utiekol z Kyjeva pred Majdanom vo februári 2014, Rusko sa rozhodlo použiť krajné prostriedky.

⁶ Viac o obsahu asociačných dohôd ponúknutých EÚ krajinám Východného partnerstva, ich komparácii s dohodami EEA, vývine Východného partnerstva a jeho hodnotenie – pozri Duleba, A., Bilčík, V.: *Taking Stock of the Eastern Partnership in Ukraine, Moldova, Visegrad Four, and the EU*. Bratislava: Research Center of the Slovak Foreign Policy Association, 2011; Duleba, A., Benč, V., Bilčík, V.: *Policy Impact of the Eastern Partnership on Ukraine. Trade, Energy, and Visa Dialogue*. Bratislava: Research Center of the Slovak Foreign Policy Association, 2012.

Keď nepomohli obchodné sankcie a peniaze, Rusko nasadilo tanky. Je to prvý raz v dejinách európskej integrácie, keď rozširovanie jednotného trhu sa tretia strana snaží zastaviť prostredníctvom vojenskej sily. Môžu ruské tanky zvíťaziť nad európskou legislatívou a túžbou väčšiny Ukrajincov modernizovať vlastnú krajinu podľa vzoru členských krajín EÚ? Môžu ruské tanky zastaviť rozšírenie jednotného trhu? EÚ sa rusko-ukrajinská kríza nielenže dotýka, EÚ je jej bezprostrednou súčasťou. Ruské tanky verzus európska legislatíva: kto zvíťazí? Toto je kľúčová otázka súčasnej európskej krízy. „V hre“ je budúcnosť európskeho projektu na báze EÚ.

Po štvrté, kríza má systémový charakter a predstavuje konfrontáciu dvoch európskych svetov tak ako sa vyvinuli a sformovali za posledných 20 rokov. Prvým je svet, ktorého základom je EÚ, druhým je svet, ktorého základom je Rusko alebo tiež tzv. „ruský svet“. Keďže sa nepodarilo dosiahnuť ich symbiózu a Európa je len jedna, ku konfrontácii muselo dôjsť skôr alebo neskôr. V Európe nemôžu vedľa seba dlhodobo koexistovať dva integračné projekty, ktoré stoja na rozdielnych hodnotách i princípoch a navzájom sa vylučujú.

Najbližšie k symbióze mali EÚ a Rusko v rokoch 2003-2006. Bohužiaľ, veľký projekt „štyroch spoločných priestorov“, vrátane postupnej liberalizácie vzájomného obchodu na báze harmonizácie legislatívy a vytvárania spoločného trhu, sa nepodaril.⁷ Rusko sa rozhodlo, že si vybuduje vlastnú „východnú úniu“ najprv pod názvom Jednotný hospodársky priestor, neskôr pod názvom Eurázijská únia ako integračný projekt konkurenčný k projektu EÚ. Eurázijská únia má reintegrovať priestor bývalého ZSSR. Vznik Eurázijskej únie v roku 2015 bol jedným zo zahraničnopolitických cieľov volebného programu Vladimíra Putina pre prezidentské voľby v roku 2012. V programe je zmienka i o zakladajúcich členoch, ktorými by mali byť Rusko, Bielorusko, Kazachstan a Ukrajina. Posledná z uvedených štyroch krajín sa však rozhodla inak, navyše, dostala ponuku uzavrieť asociačnú dohodu so – z ruského pohľadu – konkurenčným integračným projektom.

Pre pochopenie súčasnej európskej krízy je dôležité uvedomiť si ako sa zmenila EÚ od konca studenej vojny. Európske spoločenstvá sa zmenili na EÚ akú poznáme dnes v roku 1993. EÚ má teda 21, nie 62 rokov. Schengen funguje od roku 1999 (15 rokov!), euro ako spoločná mena je v hotovostnom obehu od roku 2002

(12 rokov!). Pred rokom 2004 mala EÚ 15 členov, za posledných 10 rokov sa počet členských krajín takmer zdvojnásobil na súčasných 28 (!). So šiestimi ďalšími krajinami prebiehajú prístupové rokovania. Ako sme už spomínali, v čase začiatku občianskej vojny v Juhoslávii EÚ v súčasnej podobe ešte ani len neexistovala. To, že sa situácia na západnom Balkáne po občianskej vojne a rozpade Juhoslávie v 90. rokoch stabilizovala, že je tam mier, že síce s problémami ale predsa krajiny západného Balkánu naštartovali proces modernizácie a reforiem, je v prvom rade zásluha EÚ. Bez modernizačnej ponuky EÚ a európskej perspektívy by Balkán zostal „sudom pušného prachu“. EÚ je možné kritizovať (a oprávnené) za veľa vecí, napriek tomu, zostáva unikátnym projektom v celých známych dejinách medzinárodných vzťahov. To, že 400 tisícová Malta má rovnaké hlasovacie práva pri rozhodovaní o legislatíve a politikách EÚ ako i 80 miliónové Nemecko je unikátna skutočnosť, ktorú nenájdeme nikde inde vo svete ani nikdy v dejinách medzinárodných vzťahov. EÚ 2014 je kvalitatívne niečo iné než boli Európske spoločenstvá pred rokom 1993. Bez pochopenia dynamiky integračného procesu v EÚ a zmeny európskeho integračného projektu za posledných 20 rokov nie je možné pochopiť povahu súčasnej európskej krízy ale ani to čo je „v hre“ v rusko-ukrajinskej kríze. A dôležité je porovnať túto dynamiku s vývinom v postsovietskej časti Európy.

Rozpadnutý Sovietsky zväz malo nahradiť Spoločenstvo nezávislých štátov, vznik ktorého iniciovali prezidenti Ruska, Ukrajiny a Bieloruska v decembri 1991. Dnes si na skratku SNŠ spomenie iba málokto. Rusko a Bielorusko sa od roku 1994 snažili obnoviť federálny štát. Dnes si na tento projekt pamätajú už len ruskí a bieloruskí experti. Jeľcinovmu Rusku sa nepodarilo presadiť ani jeden úspešný integračný projekt v postsovietskom priestore. Putinovmu Rusku sa v roku 2004 podarilo dostať do konfliktu s najväčším spojencom Ruska – Lukašenkovým Bieloruskom, t.j. tou istou krajinou s ktorou chcel Jeľcin vytvoriť nový federálny štát. Dnes keď hovoríme o plynových krízach, zabúdame na to, že Bielorusko bolo prvou krajinou, ktorá čelila zastaveniu dodávok plynu z Ruska v roku 2004 a opakovane v roku 2007. Prvá plynová vojna medzi Ruskom a Ukrajinou sa odohrala v roku 2007 a opakovane v roku 2009. Bielorusko-ruskú plynovú vojnu v roku 2004 si u nás všimlo iba pár ľudí, ukrajinsko-ruské plynové vojny sme už pocítili všetci, keďže s Ukrajincami zdieľame potrubia pre tranzit ruského plynu do Európy. Vojenskú silu v bývalých sovietskych republikách použilo Rusko počas občianskych vojen v Gruzínsku v roku 1991 a v Moldavsku v roku 1992. Vojenskú silu proti bývalým sovietskym republikám použilo Rusko v auguste 2008 v Gruzínsku a v roku 2014 proti Ukrajine, tentoraz už aj s anexiou časti jej územia. Obchodné vojny Ruska s Gruzínskom,

⁷ Analýzu vzťahov medzi EÚ a Ruskom od konca studenej vojny, vrátane analýzy spoločných priestorov medzi EÚ a Ruskom vytvorených v roku 2003, pozri - *Searching for New Momentum in EU-Russia Relations. Agenda, Tools, and Institutions*. Bratislava: Research Center of the Slovak Foreign Policy Association, 2009.

Moldavskom, Ukrajinou a ďalšími postsovietskymi krajinami za posledných 20 rokov nespomíname, zabrali by príliš veľa miesta. Napriek tomu, že prezidenti Bieloruska a Kazachstanu podpísali zmluvu o založení Eurázijskej únie v máji 2014 – obidvaja na to majú svoje vlastné dôvody – nič to nemení na skutočnosti, že za 20 uplynulých rokov Rusko nebolo schopné ponúknuť postsovietskym susedom konštruktívnu agendu, normálnu a dlhodobú spoluprácu založenú na princípe rovnoprávných vzťahov. Nemecko-maltský prípad v postsovietskom priestore by sme zatiaľ hľadali zbytočne.

Porovnanie dynamiky európskej integrácie na báze EÚ a integračných pokusov „ruského sveta“ v postsovietskom priestore za posledných 20 rokov hovorí samo za seba. Dva rozdielne európske svety sa museli raz stretnúť. Konfrontácia visela vo vzduchu od roku 2006, t.j. od momentu keď EÚ a Rusko de facto upustili od realizácie projektu vytvorenia „spoločných priestorov“, pretože Rusko stratilo o projekt záujem a navyše, EÚ odmietla poskytnúť výnimky Gazpromu na európskom trhu. Budovanie rozdielnych európskych svetov na seba narazilo v Ukrajine v rokoch 2013 a 2014. Preto má kríza celoeurópsky rozmer. Mýlime sa, ak o nej hovoríme ako o ukrajinskej kríze.

Namiesto záveru

Je možné polemizovať o tom, či EÚ je v tejto kríze „vedome“ alebo „nevedome“. EÚ je v tejto kríze objektívne a zákonite. „Nevedome“ je v nej možno iba časť politických lídrov členských krajín EÚ, pretože sami nevedia pochopiť čo sa v Európe stalo za posledných 20 rokov. Zároveň, ich krízovej nevedomosti napomáha i spôsob ako EÚ funguje vo vonkajších vzťahoch. „Nevedomí“ lídri chcú iba viac biznisu a viac pracovných miest pre svojich občanov, veď čo iné by ešte mali chcieť (?). V praxi vonkajších vzťahov EÚ sa to prejavuje v skutočnosti, že jediný konsenzus, ktorý dokáže 28 členských krajín dosiahnuť v oblasti vonkajších vzťahov je taká dohoda s tretou krajinou, ktorá

umožňuje export európskej legislatívy a rozširovanie jednotného trhu. Rozširovanie trhu EÚ je cesta k tomu, aby sme mali viac obchodu a pracovných príležitostí. Kto by bol proti? Poľsko a Portugalsko môžu rôzne vnímať politické aspekty rusko-ukrajinskej krízy, avšak i Portugalsko, i Poľsko súhlasili s tým, že asociačná dohoda s Ukrajinou je dobrá vec pre EÚ i pre Ukrajinu. Rovnako pre Portugalsko, i Poľsko je samozrejmé, že Ukrajina je suverénna krajina, ktorá má právo rozhodnúť sa pre podpis asociačnej dohody s EÚ. V medzinárodných vzťahoch EÚ občas pripomína veľkého, ťažkého a nemotorného „legislatívneho“ slona. Aj v tom, že mu trvá príliš dlho, aby sa rozhodol, avšak, ak sa rozhodne a pohne, ťažko ho zastaviť. A slon sa pohol do postsovietskeho priestoru, pretože inak exitovať nevie a nemôže. Ak sa zastaví a začne cúvať, nemusí to dopadnúť dobre s ním samým.

EÚ je súčasťou súčasnej rusko-ukrajinskej krízy predovšetkým preto, že hodnoty na ktorých stojí a spôsob ako funguje neguje Putinov politický svet – aj v postsovietskom priestore. Ak chce mať Putinove Rusko nádej na úspech v konkurencii s projektom EÚ, musí v Ukrajine uspieť. Rusko nemá pre Ukrajinu relevantnú modernizačnú a integračnú ponuku, nezostalo mu nič iné len tanky. Avšak, ak ruské tanky zastavia v Ukrajine rozširovanie jednotného trhu EÚ, napriek vôli väčšiny Ukrajincov, spochybnia tak 20 rokov vývinu európskeho projektu na báze EÚ. V Ukrajine je „v hre“ i náš vlastný slovenský transformačný príbeh, inými slovami to, či reformy, ktoré sa na Slovensku udiali za posledných 20 rokov, vrátane vstupu do EÚ a NATO, mali zmysel alebo nie. Rusko-ukrajinská kríza je i o interpretácii toho ako sme tu žili posledných 20 rokov a ako tu žiť budeme prinajmenšom ďalších 20 rokov, nehovoriac už o tom ako budú žiť naši susedia na východ od našich hraníc. V hre je dosť na to, aby sme od našich politických lídrov očakávali „vedomé“ a zodpovedné rozhodovanie o veciach, ktoré sa nás bytostne dotýkajú.